

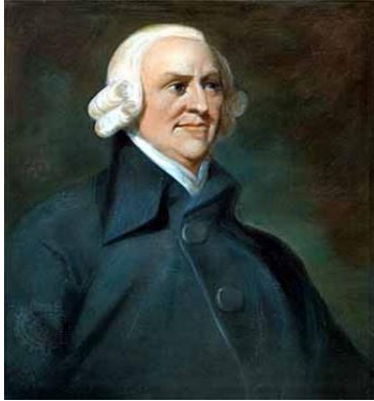
Mikro- és makroökonómia jegyzet gyanánt

Gilányi Zsolt

Első előadás

Itt található anyag bővebb, csak az előadáson elhangzottak kellene.

I Társadalmi meggazdagodás tudományának alapjai

Sokak Adam Smith (1776) *Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Vizsgálódás a nemzetek gazdagságának természetéről és okairól) című munkája óta tekintik a társadalmi meggazdagodás tudományát önálló tudománynak; Adam Smith-t pedig a **közgazdaságtudomány** (*economics*) atyjának.¹ A közgazdaságtudomány kialakulása egy hosszú folyamat eredménye. Smith eredetileg morálfilozófus volt. Az ipari forradalom idején élt, amikor számos gondolkodót az a probléma foglalkoztatott, hogy a nemesi kiváltságok megszűnése ellenére miért nőtt drámaian a szegények és gazdagok közötti szakadék és hogy ez a növekvő különbség igazságos-e (Charles Dickens, *Twist Olivér*, 1837).² Ezért céljuk többek között az igazságos ár meghatározása volt, ami az az ár, ami nem osztja újra a gazdagságot. Az igazságos ár meghatározásának problémáját később az egyensúlyi ár meghatározásának problémájával azonosították, ami az az ár, ami a piacon határozódik meg, és ami nem ösztönzi a szereplőket arra, hogy megváltoztassák viselkedésüket. Triviálisan a két ár nem feltétlenül esik egybe. Smith-t megelőzően a gondolkodókat inkább az a kérdés foglalkoztatta, hogy hogyan növelhető az uralkodó vagyona, amit gyakran az arannyal azonosítottak. Ezt a kérdést az az alapkérdés szülte, hogy hogyan legyen egy nemzet erős: erős nemzethez erős hadsereg kell; erős hadsereget pedig csak gazdag nemzet tud fenntartani; a nemzet akaratát az uralkodó testesíti meg, vagyis az uralkodó vagyona a nemzet vagyona; a gazdagságot pénzben mérik; a pénzt pedig aranyból verték.³

¹ A nemzet szó helyett most a társadalom szót szokás használni, innen a fejezetcím.

² Amikor vannak kiváltságok, akkor kézenfekvő a szegények és gazdagok közötti különbség. De amikor többé-kevésbé azonos jogokkal bírnak az emberek (feudális viszonyok eltöröltettek), akkor a szegények és gazdagok közötti szakadék magyarázatra szorul. Morálfilozófiai szempontból pedig triviálisan felvetődik a kérdés, hogy igazságos-e a szegények és gazdagok közötti különbség?

³ Smith ezeket a gondolkodókat egységesen **merkantilistáknak** hívta. Hangsúlyozom, nem minden merkantilistának aposztrofált gondolkodó azonosította az aranyat a pénzzel és a pénzt a gazdagsággal, mint Smith felróják nekik.

Az eredeti kérdésre hibás az a válasz, hogy a nemzet ereje annak gazdagságával áll egyenes arányban. Egy gazdag nemzet nem feltétlen erős; minimum kell még hozzá Berzsenyi Dániel (A Magyarokhoz, 1796 végső formában 1810) szerint:

*Romlásnak indult hajdan erős magyar!
Nem látod, Árpád vére miként fajul?
Nem látod a bosszús egeknek
Ostorait nyomorult hazádon?*

*Nyolc századoknak vérzivatarja közt
Rongált Budának tornyai állanak,
Ámbár ezerszer vak tüzedben
Véreidet, magadat tiportad.*

*Elszórja, hidd el, mostani veszni tért
Erkölcöd: undok vípera-fajzatok
Dúlják fel e várt, mely sok ádáz
Ostromokat mosolyogva nézett.*

*Nem ronthatott el tégedet egykoron
A vad tatár khán xerxesi táborá
S világot ostromló töröknek
Napkeletet leverő hatalma;*

*Nem fojthatott meg Zápolya öldöklő
Századja s titkos gyilkosaid keze,
A szent rokonvérbe feresztő
Visszavonás tüze közt megálltál:*

*Mert régi erkölcs s spártai férfikar
Küzdött s vezérlettel fergetegid között;
Birkózva győztél, s Herculesként
Ércbuzogány rezegett kezében.*

*Most lassu méreg, lassu halál emészt.
Nézd: a kevély tölgy, melyet az éjszaki
Szélvész le nem dönt, benne termő
Férges erős gyökerit megőrlik,*

*S egy gyenge szélről földre terítettik!
Így minden ország támasza, talpköve
**A tiszta erkölcs, melly ha megvész:
Róma ledűl, s rabigába görbed.***

*Mi a magyar most? - Rút sybarita váz.
Letépte fényes nemzeti bélyegét,
S hazája feldúlt védfalából
Rak palotát heverőhelyének;*

*Eldődeinknek bajnoki köntösét
S nyelvét megúnván, rút idegent cserélt,
A nemzet örlelkét tapodja,
Gyermeki báb puha szíve tárgya. -*

*Oh! más magyar kar mennyköve villogott
Atila véres harcai közt, midőn
A fél világgal szembeszállott
Nemzeteket tapodó haragja.*

*Más néppel ontott bajnoki vért hazánk
Szerzője, Árpád a Duna partjain.
Oh! más magyarral verte vissza
Nagy Hunyadink Mahomet hatalmát!*

*De jaj! csak így jár minden az ég alatt!
Forgó viszonság járma alatt nyögünk,
Tündér szerencsénk kénye hány, vet,
Játszva emel, s mosolyogva ver le.*

*Felforgat a nagy századok érckeze
Mindent: ledűlt már a nemes Ílion,
A büszke Karthágó hatalma,
Róma s erős Babylon leomlott.*

Egy évszázaddal később Gyóni Géza is ugyanerre a következtetésre jutott (*Levél Nyugatra*, Przemysl, 1914. okt.):

*Hol vagytok most, kis »intellektüellek«,
Kiket bús század baljós vége ellett?
Szent nyugat előtt rajongva térdeplők,
Kik lehánytatok minden józan gyeplők;
Gúnyos mosolygók ideálra, honra,
Kiknek a »New-York« volt a Pantheonja;
Kik ígértétek a szent Holnapot,
S akik tegnap is hátra voltatok.*

*Hol vagytok mostan, fránya franciások,
Kis erótikák, tucatóriások?
Csörög-e még a sok kis szélkereplő,
Amelynek szép volt minden ami szeplő?
Magyart és múltat szánva nézdelők,
Nyugati szesztől kótyagos velők,
Koraszült bölcsök, véznák, betegek
Mit érez mostan horpadt melletek?*

*Hol vagytok mostan, kerge planétásak?
A vihar földjén csak egyet is lássak.
De hol vagytok haj? Merre csak szemem lát,
Vaszmú hősök verik a gyehennát,
Mely odvaiból zúgva tör elő.
Csönd, kis fiuk, csönd, - beszél az erő.
Nevetek mától: csiba, korcs javas!
Halljátok: beszél az Erő s a Vas.*

*Halljátok: sorsunk egy marad a földön,
Míg csak Krisztusra kereszt vár és börtön.
E földet s mit rajt teremt a zseni,
Paraszterőnek kell megvédeni.
Mert elsodorja véres áradat,
Ki vérengzők közt védtelen marad
És hová kéne, hogy elbujjatok,
Ha idevárnánk - azt a nyugatot!*

***Az a Nyugat, melyet majmoltatok,
S melytől vártátok a szent holnapot,
És a vad Észak, melyet épülésül
Rajzoltatok, már rothadt a penésztül.
S akik megtartják néktek a világot:
Erkölcseben tiszták, harcban óriások,
S azoknak marad magtárjuk egész,
Kiket ki nem kezd a világpenész.***

*Halljátok ime s megtartsátok észbe
Koraszült kornak sok kis csenevész:
Korhadt fa törzse, min harkály kopácsol,
Földre zuhan már vihartamadáskor.
Csak szálas fenyves, melyben sasok hálnak,
Állhat ellene szél forgatagának
És jöhet vihar világkeverő:
Mosolyogva állja szüz magyar erő!*

A nemzet gazdagságának vizsgálata tehát alapvetően a gazdagság növekedésének és a gazdagság társadalom tagjai között történő elosztásának kérdését jelenti.

A gazdagság elosztásának kérdése elválaszthatatlanul magában hordozza az elosztás igazságosságának kérdését.⁴ Ezért minden közgazdasági elmélet ideológiák szolgálatába állítható, még akkor is, ha eredetileg nem erre szánták őket.

⁴ Több elvet lehet igazságosnak tekinteni. A legtöbb ember szerint az az igazságos, amibe az ember nem avatkozik be – mondhatjuk Istentől, vagy a természettől való. Az ok egyszerű: értelmetlen volna a Jó Istennel vagy a Természettel pörölni azért, mert a légy nem döglök meg, ha leesik a fáról, az ember pedig igen. Tehát igazságosan érthetjük Silvio Gesell-től (természetes gazdasági rend, *natural economic order*) Karl Popperen át Soros Györgyig (utóbbi kettő nyílt társadalomnak (*open society*) nevezi az eszmét, de ezt ne keverjük össze a megvalósítási javaslattal) át elfogadott azon elvet, miszerint egy társadalomban az egyén sikere csakis a tehetségétől, szorgalmától (és persze kiküszöbölhetetlenül a szerencséjétől) függ, mint az állatvilágban. E szép elv megcsúfolásához csak egy apró lépés kell. Elég, ha egy ember vagy embercsoport Istentől vagy a Természettől – tehát a megkérdőjelezhetetlen végső igazságtól – eredeztetni előjogait a többi emberrel szemben. A történelem kis túlzással erről szól: a fáraó Isten által kiválasztott vezető, a zsidóság Isten által kiválasztott nép; a „civilizált” fekete-rabszolgatartó nyugati fehér társadalmak a Természettől kapták felsőbbrendűségüket a feketékkel szemben. Adolf Hitler azon kívül, hogy ötvözte a személyi és csoportkultuszt – illetve kicserélte a feketéket zsidókkal és

Az uralkodó közgazdasági elmélet (*mainstream economic theory*) a jelenleg (még) uralkodó ideológiát (neoliberalizmus) szolgálja. Nem is olyan rég, a volt szocialista országokban az ideológiát a marx-i közgazdasági elmélet szolgálta: „Egyensúly hiányában azon állítás, miszerint a szabad piac az erőforrások optimális elosztásához vezet többé nem igaz. Az állítólag tudományos elméletről [az uralkodó közgazdasági elmélet], amelyet ennek igazolására használtak, kiderül, hogy egy olyan axiomatikus rendszer, amelynek eredményei feltételeibe vannak előre betáplálva, és amely eredményeket nem feltétlen támasztanak alá az empirikus bizonyítékok. A marxizmus, mely szintén tudományos státuszra tartott igényt túl közeli ahhoz, hogy ne vegyük észre a hasonlóságot.”⁵ (Soros György (1997), *The Capitalist Threat*, *Atlantic Monthly*, 279(2))

A közgazdászok nem felelősek azért, hogy elméleteiket ideológiák szolgálatába állítják. A közgazdászok azért felelősek, hogy a közgazdaságtant tudományosan művelik-e vagy nem.

De hogyan kell (akár) a társadalmi meggazdagodás vizsgálatát tudományosan művelni?

cigányokkal –, semmi újat nem hozott: születése okán (Természettől fogva) ő a legalkalmasabb vezető a Természet által felsőbbrendűnek teremtett árja nép élén.

⁵ Mielőtt bárki azt gondolná, hogy Soros György a neoliberális ideológia zászlóvivője, aki vagyonát ebben rendszerben szerezte „megtért” volna egy kis adalék. Soros György abból indul ki, hogy a gazdaság működését alapvetően meghatározza az a kulturális környezet, amibe bele van ágyazva. A kívánatos társadalom Soros szerint a **nyílt társadalom** (*open society*). A nyílt társadalom olyan, hogy mindenki képességei és tudása szerint, megkülönböztetés nélkül szabadon boldogulhat benne. A neoliberalizmus azonban tönkreteszi a gazdaság kulturális közegét; ezzel saját létalapját is megszünteti és így végső soron maga a neoliberális ideológia segíti elő a szabadság bekorlátozását (és aki a sorok között nem tudna olvasni: az ilyen módon való vagyonszerzést és hatalmat). E negatív folyamatok elkerülését és a szabadságot megőrizni csak a szabadság bizonyos fokú korlátozásával lehet – mondja Soros.

1 Tudományos eljárás

Az (**empirikus**, azaz tapasztalati) **tudomány** (*science*) jelenségek logikai önellentmondástól mentes és tesztelhető magyarázatainak összessége. A **jelenség** (*phenomenon*) érzékelt valóság, vagyis amit érzékszerveinkkel (akár áttételesen (műszerek segítségével)) felfogunk. Ezt az érzékelt valóságot elvben meg kell különböztetni a megfigyelőtől függetlenül létező valóságtól, ami megismerhetetlen, lévén a világgal érzékszerveinkkel vagyunk összeköttetésben.⁶ Egy magyarázat (más szavakkal **elmélet** (*theory*)) feltételezésekből (hipotézisekből) nyert következtetések (elméleti állítások) megfogalmazását jelenti. A **logikai önellentmondás-mentesség** azt jelenti, hogy egy állítás és annak a tagadása nem lehet egyszerre igaz.⁷ A **tesztelés** (*test*) az elméleti állítások (tesztelhető formába történő átfogalmazásának) összevetését jelenti a valóság tapasztalati (empirikus) úton történő megfigyelésével megfogalmazott állításokkal. A társadalomtudományokban a tesztelés szokásos problémáin felül meg kell birkóznunk még azzal is, hogy az élőlények ugyanarra a behatásra nem feltétlen adják ugyanazt a választ ugyanabban a helyzetben.⁸

A tesztelés során felmerülő szokásos problémák a következők:

- (1) mérés pontossága: elfogadható-e a mérés tudván, hogy hibát tartalmazhat?
- (2) mérés kontrollálhatósága: csak azok a tényezők változnak, aminek a hatását mérni szeretném?
- (3) mérés ismételhetősége: levonhatok következtetést egyetlen (vagy „kevés”) mérésből tudván, hogy a mérés eredménye akár a véletlen műve is lehet?
- (4) mérés értelmezése: a Nap kering a Föld körül vagy a Föld a Nap körül?

Gyakran a jelenségek megértésére való törekvés ahhoz vezet, hogy bizonyos közgazdászok hibásan olyan feltételezéseket vélnek az empirikus megfigyeléssel ellentételesnek, amelyek nem illeszkednek a saját felfogásukhoz. Ezzel a problémával kapcsolatban érdemes talán emlékeztetni Milton Friedman (1953, „The methodology of Positive Economics”, *Essays in Positive Economics*, The Chicago University Press, 21.o.) híres példájára, amit általában félreértelmeznek: „Tételezzük fel, hogy előre akarjuk jelezni egy profi biliárdjátékos lövéseit. ... kiváló előrejelzéseket adhatunk, ha feltételezzük, hogy a biliárdjátékos úgy lő, **mintha** (as if) ismerné azokat a komplikált matematikai formulákat, amelyek megadják a golyó optimális útját... Nem azért bízunk ebben a feltételezésben, mert azt hisszük, hogy a biliárdjátékosok ... tényleg végrehajtják a fenti számítást; hanem inkább azért, mert azt hisszük, hogy ha a játékosok nem lennének képesek vagy így vagy úgy lényegében ugyanerre az eredményre jutni, akkor nem lehetnének kiváló biliárdjátékosok.”

⁶ Gondoljunk Platon barlang hasonlatára: a barlangban ülünk és a külső valóságot (ideákat) csak a barlang szájánál lobogó tűz által a barlang falára vetett árnyékokból ismerhetjük meg. Az ideákat a maguk teljességében soha nem láthatjuk.

⁷ Tehát semmi köze ahhoz a problémához, hogy lehet-e olyan állításokat megfogalmazni, aminek igazságtartalma nem dönthető el az elméletben, mint például Kurt Gödel (1931) matematikai struktúrájában.

⁸ Persze tekinthetjük ugyanazt az élőlényt más állapotúnak, amikor más választ ad, mert például felmegy benne a pumpa...

Ebből a példából sokan hibásan azt a következtetést vonják le, hogy nem egy modell feltételeit, hanem eredményét kell tesztelni. Ha ez így van, akkor az összes fizikus, akik a feltételezéseket (is) tesztelik, hibázik? Nem. Ezek a közgazdászok nem veszik észre, hogy Friedman példája nem mond semmit a tesztelésről: amit valójában meg tudunk figyelni (tapasztalati úton, azaz empirikusan) az a billiárdjátékos lövése. Lehet feltételezéseket tenni arra vonatkozóan, hogy mit gondol a billiárdjátékos, amikor lő, de ezek csak találgatások, nem tesztek.

Például elképzeljük, hogy mit gondol a billiárdjátékos, amikor lő – tehát ha én, a modellező volnék a billiárdjátékos, akkor én hogyan gondolkoznék. Triviálisan a gondolat kísérlet nem teszt. Meg is hallgathatjuk akár a billiárdjátékos saját elbeszélését. De ekkor sem a modellező érzékeli érzékszerveivel a billiárdjátékos gondolatait - bár erre a Retro bolygó például képes Isaac Asimov (1989) *Nemesis* című sci-fi-jében. Egy sportból vett példával: nem véletlen, hogy videofelvételen nézik sokszor vissza a sportolók saját mozgásukat sok ciklikus sportban (pl.: kajak-kenu) a technika javítására, lévén maga a sportoló, aki a mozdulatot végrehajtja is sokszor azt hiszi, hogy más mozdulatot hajt végre, mint amit valójában csinál.

Tömören, a modellalkotó közgazdászok gyakran elvárják modelljeik szereplőitől⁹, hogy az ő – mármint a modellalkotó – megértésüknek megfelelően viselkedjenek; vagyis a közgazdászok gyakran arra törekszenek, hogy a feltételezéseik **ésszerűek** (*reasonable*) legyenek. Az ésszerűség nem feltétele a tudományos eljárásnak. Az ésszerűség, mint tudományos kritérium olyan volna, mintha például egy fizikus azzal az érveléssel utasítaná el a kinetikus gázelméletet, hogy ha ő gázmolekula volna, akkor nem a Brown – mozgást követné.

Az ésszerűség fogalma nem keverendő össze a **racionálitás** (*rational*) fogalmával, ami annyit jelent, hogy a szereplő viselkedése logikai szabályokon alapuló számítás eredménye.

Sok közgazdász számára a racionalitás egy optimum számítási feladatot jelent, vagyis egy célfüggvény bizonyos korlátok melletti optimális megoldását. Némelyikük olyannyira szentírásnak veszi ezt az eljárást, hogy az olyan modelleket, amelyekben a szereplők viselkedését nem egy célfüggvény maximalizálásából vezetik le, **ad hoc**-nak minősítik. Pedig például az is egy logikai szabály, hogy mindig csak a jövedelmem 90%-át költöm el. Daniel Kahneman (2002 Nobel díj) és Amos Tversky pszichológusok számos olyan logikai szabályt tártak fel az emberi döntésekben, amelyek szisztematikusan eltérnek a közgazdaságtani optimumszámítási eredménytől, tehát előre jelezhető; ennél fogva beépíthetők az optimumszámítási feladatba és így nem kell az uralkodó elmélet keretrendszerét felrúgni.

A **megértés** fogalma tehát nem a fenti értelemben vett ésszerűséget jelenti, hanem azt, hogy az elmélet eredménye az elmélet közgazdasági fogalmi segítségével önellentmondás-mentesen ok-okozati összefüggés alapján levezethető. Az ebben az értelemben használt megértés-fogalom választja el a közgazdaságtudományt a közgazdaságtudomány területén használt egyéb modellektől, különös tekintettel például a statisztikai (ökonometriai)

⁹ A **szereplő** (*agent*) a modellben olyan entitás, ami képes döntést hozni. A **gazdasági szereplők** (*economic agent*) képesek olyan döntést hozni, aminek eredményeképp változhat az egyéni gazdagsága és ennek tudatában vannak. Amikor szereplőt mondunk, mindig gazdasági szereplőre gondolunk.

modellekre, amelyek teljesítik az önellentmondásmentes ok-okozati levezetés kritériumát – ha helyesen írják fel – csak éppen nem szükségképp a közgazdasági tartalom tekintetében.

Például, ha a hamburger éves átlagárának mozgása alapján jó előrejelzést lehet adni egy ország GDP-jének alakulására, akkor sem gondoljuk, hogy a hamburger ára határozza meg a GDP-t. A matematika egy nyelv; azért mert valamit „matekul” mondunk el, attól az még se nem lesz igazabb, se nem lesz feltétlen pontosabb, se tudományosabb; viszont jelentősen szűkül azok köre, akik megértik. Vannak jelenségek, amelyet a matematika nyelvén könnyebb leírni; de vannak olyan jelenségek is, amelyeket versben.

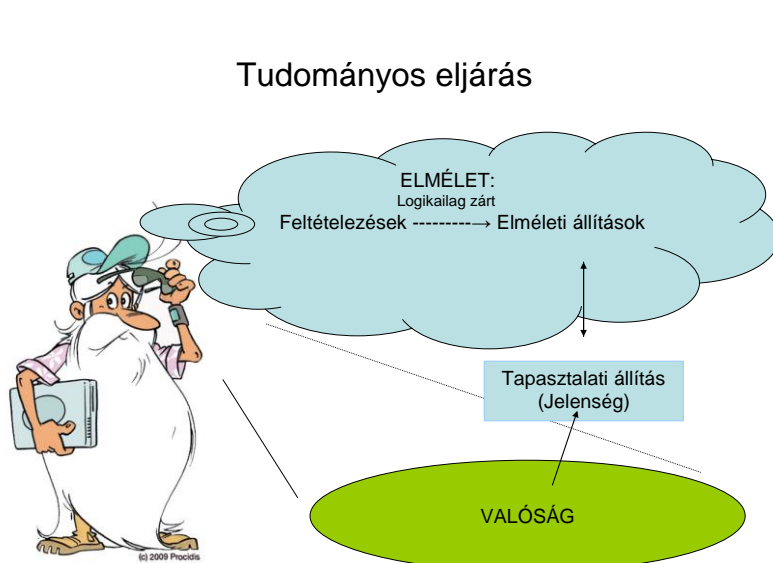
A tudományban elvárt önellentmondásmentes magyarázatokhoz tiszta, egyértelmű definíciók szükségesek. Egy **definíció** (*definition*) a fogalom más szavakkal történő megfogalmazása a célból, hogy mindenki ugyanazt értse az adott fogalmon. A legcélravezetőbb egy kritériumrendszerként gondolni rá, ami alapján csoportosíthatjuk az elének kerülő dolgokat (egy „*checklist*”). Nyilván egy adott definícióban használt fogalmakat is definiálni kellene, hogy az abban használt szavakon is mindenki ugyanazt értse, és így tovább. A végtelen magyarázatot úgy kerüljük el, hogy egy adott szinten feltételezzük, hogy a szavakon mindenki ugyanazt érti. Az előbbiekből következik, hogy ha egy adott definíció két különböző fogalomnak (szónak) is megfelel, akkor a két fogalom vagy azonos (szinonima a két szó), vagy a definíció nem megfelelő. Az irodalmi művekkel szemben a tudományban a félreértések elkerülése végett célszerű egyetlen fogalmat csak egyetlen szóval jelölni. Sajnos ez koránt sincs így a közgazdaságtudományban. Sőt nagyon gyakran pontosan fordított a helyzet: ugyanazzal a szóval illetnek különböző fogalmakat. Természetesen egy adott fogalom egy adott elméletben használt fogalmi rendszer részeként nyeri el pontos jelentését.

Fontos hangsúlyozni, hogy **AZ ELMÉLET NEM A VALÓSÁG**, tehát az elméletben használt fogalmak és a valóságban használt fogalmak nem azonosak. Minthogy azt szeretnénk, hogy az elmélet a valóságot írja le, ezért a feltételezéseket is a valóság megfigyelése alapján szokás megtenni. Egy elmélet azon kiinduló feltételezéseit, amit megfigyelés alapján teszünk (értsd: tapasztalati úton), **posztulátumoknak** (*postulate*) hívjuk.

A fogalmak egyértelműségének és „valósághoz” való kapcsolatának szemléltetéséhez tekintsük az alábbi példát! Egy iskolában egy helyettesítő tanár megy be matematika-órát tartani. Annyi eligazítást kap a matematika-tanártól, hogy ő Éternek hív minden barna hajú barna szemű fiút. A helyettesítő tanár a tanterembe lépve öt barna hajú, barna szemű fiút lát. Két eset lehetséges: vagy mindegyiket Éternek hívja a matek-tanár, és mást nem hív annak. Ebben az esetben Éter jól van definiálva. (Éterek egyértelműen azonosíthatók.) Vagy mindegyiket Éternek hívja a matek-tanár, de van még más is, akit annak hív, illetve nem mindegyiket hívja Éternek. Ebben az esetben Éter nem jól van definiálva. Tételezzük fel, hogy Éter jól van definiálva. Most tételezzük fel, hogy a tanteremben mindenki sapkában ül (vagyis a helyettesítő tanár nem tudja ellenőrizni a hajszínt), és hogy tíz barna szemű fiú van. Ekkor triviálisan a helyettesítő tanár nem tudja eldönteni, hogy hány Éter van, mert a tíz barna szemű fiú közül akárhány barna hajú is lehet: lehetséges, hogy mind a 10 barna szemű barna hajú is, azaz Éter, és ellenkezőleg, az is lehetséges, hogy egyik sem barna hajú, azaz nincs Éter nevezetű a teremben. Ahhoz, hogy a helyettesítő tanár meg tudja mondani, hogy kiket nevez a matek-tanár Éternek, meg kellene adni olyan további tulajdonságot, – ha a sapkát nem lehet levenni, – ami alapján

megkülönböztethetők az Éter nevű fiúk a nem Éterektől. Amennyiben ezt nem tesszük meg, semmi okunk sincs feltételezni, hogy akár egyetlen Éter is van a teremben. Ettől teljesen független az a kérdés, hogy a matek-tanár által Éternek nevezett fiúkat a valóságban Péternek hívják-e?

A fenti apró betűs példa az uralkodó közgazdasági elmélet¹⁰ – konkrétan a **standard pénzelmélet** (*standard monetary theory*) – problémafelvetését szemlélteti. Az uralkodó pénzelmélet alapproblémája a pénz beillesztése az általános egyensúlyelméletbe. Az uralkodó elmélet szerint, a pénz olyan jószág, ami általános csereeszköz, értékörző, és elszámoló egység (pillanatnyilag lényegtelen, hogy ezek a fogalmak mit jelentenek). Az uralkodó elméletben lehetetlen ábrázolni a csereeszköz szerepet. (Ezt most fogadjuk el, hogy igaz.) Ez a két állítás (pénz csereeszköz és a csereeszköz szerepet nem lehet ábrázolni) a fentiek értelmében (sapkában ülők) azt jelenti, hogy nem lehet ábrázolni a fenti módon definiált pénzt sem. Vagyis a pénznek nevezett változóról gondolhatjuk azt, hogy az a pénz, de azt is, hogy nem az. Milyen további tulajdonságát adjuk meg a pénznek, ami alapján megkülönböztethető a többi jószágtól? Másképp fogalmazva: hogyan módosítsuk a pénz definícióját? És mellesleg az elméletben pénz névre keresztelt változó (Éter) megfelel-e a valóságban a pénznek (Péter)?

Összegezve: a (tapasztalati) tudomány logikai önellentmondástól mentes és tesztelhető magyarázatot akar adni a jelenségekre (az érzékszerveinkkel észlelt valóságra). Ezt a magyarázatot elméletnek hívják (és egy konkrét specifikációját **modellnek**). A tesztelés az elméletből nyert állítások (elméleti állítás) összevetését jelenti a valóság megfigyeléséből nyert

állításokkal (empirikus állítás).¹¹ Mindaddig, amíg a logikai levezetés helyes és az elméleti állítás ellentmond a tapasztalati állításnak, az elmélet feltételezései nem helytállóak; a feltételezéseket módosítani kell. A közgazdaságtudomány területén néhányan hibásan elutasítanak modelleket csak azért, mert azok nem ésszerűek számukra. A tesztelés és a modellalkotó megértésének való megfelelés (ésszerűség) két külön dolog; a tudományosságnak ez utóbbi nem feltétele.

Amennyiben egy közgazdász tudományosan jár el, nem felelős azért, hogy elméletét ideológia szolgálatába állítják. Sajnos azonban a közgazdászok nagyon gyakran megsértik a

¹⁰ Az elmélet logikai felépítményét lásd a II/1 pontban.

¹¹ Egész pontosan az elméleti állítás tesztelhető formába történő átfogalmazását vetjük össze az empirikus megfigyelés alapján megfogalmazott állítással.

tudományos eljárásrendet. Ezért talán szerencsésebb, ha a közgazdaságtan szót használjuk a közgazdaságtudomány szó helyett, még akkor is, ha általában a kettőt szinonimaként szokás használni: az első kifejezés megenged olyan tanokat is, amelyek nem feltétlen tudományosak, a második nem.

A tudományos eljárás lényegi elemeinek ismeretében most már képesek vagyunk „tudóskodni”, azaz tudományos magyarázatot adni a társadalmi meggazdagodás jelenségének magyarázatára!

2 A priori az elméletalkotásban - jelenségek

A *priori* annyit jelent, hogy a tudományos eljárás lefolytatását megelőző. Tehát a modellalkotó szemléletmódjának, hitének, világlátásának megfelelően, vagyis teljesen szubjektív módon szemléli jelen esetben a társadalmi gazdagsággal kapcsolatos jelenségeket. Lehet, hogy nem vesz észre fontos jelenséget, lehet, hogy olyannak is jelentőséget tulajdonít, aminek nincs jelentősége és lehet, hogy olyat lát bele a jelenségekbe, amiket nem is kellene.

Nassim Taleb (2007, Random House, 107.o) The Black Swan című könyvében módszeresen szemléletes példákkal felsorolja az ilyen hibákat. Például az „Egészségklub patkányoknak” című részben az alábbi példát hozza: „Tételezzük fel, hogy találunk egy nagy, vegyes patkánypopulációt ..., ami megfelel az általános New York-i patkánypopulációnak ... és betesszük őket egy nagy kádba ... [majd] egyre erősebb radioaktív sugárzásnak tesszük ki őket. Minden sugárzási szintet a természetes módon erősebbek fogják túlélni ...; a halottak kiesnek a mintából. [Így] fokozatosan egyre erősebb patkánypopulációnk lesz. Vegyük észre azonban, hogy minden egyes patkány, beleértve a legerősebbet is gyengébb lesz a sugárzás után, mint előtte. Egy megfigyelő azt hiheti, hogy a laboromban a kezelés egy kiváló egészségklub helyettesítő ... az alábbi logika mentén: ezek a patkányok erősebbek, mint a többi patkány a populációból. Mi a közös bennük? Mind ...Taleb műhelyéből jöttek. Nem sok embernek jut eszébe megnézni a halott patkányokat.”

Taleb e gondolat kísérletet úgy vezeti be, hogy: „Az orosz maffia növekvő fenyegetéséről szóló cikkbe botlottam ... a cikk keménységüket és brutalitásukat azzal magyarázta, hogy a Gulágon edződtek ...Megkeményítette őket a Gulág? szúrt szemet a mondat ... Mivel szépen volt csomagolva, egy kis időbe telt, míg rájöttem, hogy ez mekkora nonszensz. Intuitív módon a következő gondolat kísérlettel láthatjuk be. ...” Jegyezzük meg: a brutalitás nem természeti adottság, hanem tanult magatartásforma. A Gulág ezt minden bizonnyal nem gyengíti, mint a rádióaktivitás a túlélő patkányokat, hanem inkább felerősíti. Amennyiben ez így van, akkor Taleb példája sántít. Ebben az esetben a Gulágon lehet edződni; az „edződtek” brutalitása fokozódik, tehát egy Gulágot megjárta populáció minden rétege brutálisabb, mint a Gulágot meg nem járt hasonló rétegből vett társaiké. Azért hoztam mégis ezt a példát, hogy én is jelezzem:

vigyázni kell a szépen csomagolt hasonlatokkal! Taleb azért hoz rengeteg ilyen történetet, mert az emberek a történetekre emlékeznek; a száraz logikai levezetéseket hamar elfelejtik.

Ezzel nincs semmi baj, ez így természetes. A „hittel megalkotott elméletből” akkor válik tudományos elmélet, ha betartjuk a tudományos eljárás szabályait. Ennyiben tehát minden tudományos elmélet egyben hit is. A baj ott kezdődik, ha a tudományos eljárást megszegve valaki egy logikai önellentmondással terhelt elmélethez ragaszkodik; vagy egy olyan elmélethez, aminek ellentmondanak a megfigyelések. Ugyanis ebben az esetben annak ellenére nem veti el valaki a szükségképp hittel alkotott tudományos elméletét, hogy arról kiderül, hogy abból csak a hit maradt. Ekkor válik a tudományosnak hitt elmélet dogmává, és művelőik, a magukat tudósoknak nevezők ideológiák kiszolgálóivá.

Az elméletalkotás első lépéseként le kellene írunk azt a valós gazdaságot¹², amiben élünk; le kellene írunk, hogy mit látunk. Még egyszer: ez a leírás szükségképp szubjektív; esetemben korábbi közgazdasági ismereteimmel volna terhelt. Ezért meg sem kísérem a tárgyilagos leírást. Mindenki látja, hogy milyen világban élünk. Inkább néhány jelenséget emelek ki a bevezetőben felsorolt gazdasági rendszer-jellemzők kapcsán a legnagyobb és jelenleg még első kapitalista ország vonatkozásában.

Azt látjuk, hogy mind a termelés fizikai (reál GDP), mind pénzben kifejezett (nominál GDP) mennyisége folyamatosan (gyorsuló ütemben) nő, időről-időre egy-egy megtorpanással, illetve visszaeséssel, amit válságnak hívnak. A pénzmenyiség gyorsabban nő, mint a termelés fizikai mennyisége, és többé-kevésbé a GDP alakulását követi. A jövedelemegyenlőtlenségek nagy mértékben nőnek. Ezekből a tényekből az alábbi kérdések adódnak a kapitalista gazdasági rendszer eredményeinek ideológiáját illetően:

Ami a rendszer örökkévalóságát (stabilitását) illeti, a Föld fizikai korlátossága okán felmerül a kérdés, hogy lehetséges-e, hogy a gazdaság tartósan válság nélkül „normálisan” működik nulla termelés-növekedés mellett, ami az „örökkévalóság” feltétele lenne? Ez a kérdés a manapság divatos fentartható növekedés (*sustainable growth*) - fenntartható fejlődés (*sustainable development*) témaköre. A növekvő jövedelemkülönbségek is nyilvánvalóan a rendszer stabilitása ellen hatnak.

Ami a hatékonyságot illeti, a termelés kétség kívül hatékony: az anyagi javak előállításában a létező gazdasági rendszerek között, amit látunk, valóban egy főre vetítve a legtöbb anyagi javat állítja elő.

¹² **Gazdaság** (vagy **gazdasági rendszer**) a gazdagság változására ható kapcsolatokkal meghatározott társadalmi rendszer (társadalom), ahol **társadalom** annyit jelent, hogy az emberek szervezett összessége.

Ami az igazságosságot illeti, azt látjuk, hogy a jövedelemkülönbségek óriásiak; a munkanélküliség kapcsán felmerül a kérdés, hogy ki dönti el, hogy kire nincs „szükség” a társadalomban; végül ez egy olyan világ, ahol a „győztes mindent visz”.

3 **Posztulátumok a társadalmi meggazdagodásról**

Az elméletalkotás első lépése, hogy megfigyelések alapján meghatározzuk (definiáljuk) a tudományosan megmagyarázni kívánt valóságban tapasztalt jelenséget.

Ez azt jelenti, hogy a bonyolult valóság tapasztalt úton megismerhető jellemzőit számba vesszük és a legfontosabbnak tűnő elemeket kiemeljük. Erre a redukciónak (egyszerűsítésre) nyilván azért van szükség, mert a valóság kezelhetetlenül sok jellemzővel bír. Ezek a legfontosabbnak vélt kiválasztott jellemzők szolgálnak az elméletben a jelenség definíciójának kritériumául (gondoljunk rá egy ellenőrző listaként - *checklist*), vagyis ezek a kiinduló posztulátumaink, melyeket igaznak és fontosnak fogadunk el. Egyszerűbben fogalmazva, így ültetjük át a valóságot az elméletbe. De hogyan döntsük el, hogy mi fontos és mi nem? A tudományos eljárás pontosan erre ad receptet. Nevezetesen, ha az elmélet logikai ellentmondásoktól mentes, akkor arra, hogy mi fontos jellemző és mi nem, az elmélet teszteléséből következtethetünk: az elméletből levont következtetéseket összevetjük a valósággal, és amennyiben úgy ítéljük meg, hogy ellentmond a valóságnak, akkor vagy valamelyik feltételezésünk helytelen, vagy valamilyen lényegi jellemzőt kihagytunk. Fordított esetben elfogadhatónak tekintjük az elméletet.

Fontos hangsúlyozni, hogy az egzisztenciális (létezési) állítások esetében soha nem tudunk általánosságban teljes bizonyossággal állításokat megfogalmazni. Karl Popper (1959) *Logik der Forschung* (A kutatás logikája) című munkájában a fehér holló példáját hozza fel: attól, hogy senki sem látott még eddig fehér hollót, nem állíthatjuk, hogy nem is létezik fehér holló. Ilyen állítást csak korlátozott helyen és időben tehetünk.

Nassim Taleb (2007) *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable* című könyvében a következő példával szemlélteti ezt a filozófiai igazságot: ahogy telnek-múlnak a napok, a hálaadásra nevelgetett pulyka egyre több megfigyeléssel rendelkezik arról, hogy új gazdájától nincs mit félnie, sőt jól táplálják. A katasztrófa, vagyis a sütőbekerülés bekövetkezése előtt van a legtöbb megfigyelése; ekkor a legbiztosabb abban, hogy holnap se lesz másként. A könyv címe erre a jelenségre utal: attól, hogy még senki sem látott fekete hattyút Ausztrália felfedezéséig, nem állíthatjuk, hogy nem is létezik. Ráadásul attól, hogy nagyon sok megfigyelésünk van valamilyen jelenségre, még nem feltétlen lehetünk bizonyosabbak a megfigyelések által „alátámasztott” jelenség általános igazságában, mint egy olyan esetben, ahol csak kevesebb megfigyeléssel rendelkezünk.

Taleb példája a normális eloszlásra épülő statisztika alkalmazhatatlanságát hivatott illusztrálni a társadalomtudomány legtöbb területén. Nevezetesen, a normális eloszlás azt feltételezi, hogy az összes megfigyelés átlagához képest a minél inkább eltérő megfigyelések száma gyorsuló ütemben (exponenciálisan) folyamatosan csökken és az eltérések irányában sincs tendencia. Ez a feltételezés triviálisan nem igaz a pénzpiacokon: ott egyetlen esemény a

teljes átlagot is jelentősen elviheti (pl.: egy válság 20 évnyi banki megtakarítást 1 nap alatt kisöpörhet). Viszont a standard pénzügy (is) ezen a hibás feltételezésen alapul (pl.: a híres Black-Scholes formula). Ennek ellenére Myron Samuel Scholes és Robert Cox Merton 1997-ben ezen a feltételezésen alapuló munkáikért a pénzügy területén Nobel-díjat kaptak.

Noha posztulátumainkat megfigyelések alapján tesszük, a logika is segít a valóság lényegi jellemzőinek kiválasztásában. Nevezetesen, a valós gazdasági rendszerek - röviden gazdaságok -, működését szeretnénk megérteni. Ha megkülönböztetünk társadalmi-gazdasági rendszereket – úgy, mint például feudalizmus, szocializmus vagy kapitalizmus -, akkor ez azt jelenti, hogy feltételezzük, hogy van különbség e rendszerek között, vagyis minden egyes rendszernek vannak olyan jellemzői, vannak olyan törvényszerűségei, amelyek megkülönböztetik a többi rendszertől, vagyis amelyek csakis az adott gazdasági rendszer jellemzői – egyébként nyilván nem tudnánk különbséget tenni.

A társadalmi (gazdasági) rendszerek törvényszerűségei lehetnek olyanok, amelyek függetlenek az emberek akaratától (ide értve a fizikai, kémiai, biológiai, törvényeket) - ezeket nevezzük **természeti törvényeknek** (*natural law*) -, és olyanok, amelyek nem függetlenek az emberek akaratától. A természeti törvények nyilvánvalóan azonosak minden gazdasági rendszerben (a tömegvonzás vagy a kovalens kötés), lévén definíció szerint az emberek nem tudják ezeket megváltoztatni. Tehát a természeti törvények alapján biztosan nem fogunk tudni különbséget tenni a gazdasági rendszerek között. Ezért a gazdasági rendszerek különbségeinek meghatározásához az emberek által megváltoztatható törvényszerűségeket az érdekesek. Az emberek közös (kollektív) döntésétől függő törvényszerűségeket **társadalmi szabályoknak** (*social rule*) vagy **intézményeknek** (*institution*) nevezzük, és e szabályok összességét **intézményrendszernek**.¹³ Azért nevezik társadalmi **szabálynak** és nem **törvénynek**, mert a szabály (társadalmi törvényszerűség) alól lehet kivétel, a (természeti) törvény alól nincs.¹⁴ Azt, hogy mit is kell pontosan közös döntésnek tekinteni a valóságban nem mindig egyértelmű. Például hiába döntök úgy kétszázezer amish társammal egyetemben, hogy nem használok modern gépeket, ettől az USA gazdasága még nem változik meg. Viszont a termelőeszközök magántulajdonának társadalmi szabályát egy maroknyi jól szervezett embernek sikerült megváltoztatni Oroszországban Vlagyimir Iljics Uljanov (alias Vlagyimir Iljics Lenin) vezetésével a magukat bolsevikoknak (azaz többségnek) nevezőknek, illetve Magyarországon a Kohn Béla (alias Kun Béla) vezette Tanácsköztársaságnak nevezett kísérlet kudarcá után (szovjet támogatással) Rosenfeld Mátyásnak (alias Rákosi Mátyás).¹⁵

¹³ A közgazdaságtan intézményi közgazdaságtan (*institutional economics*) névre keresztelt ága pontosan ezeket tanulmányozza.

¹⁴ Innen a mondás, miszerint a „Kivétel erősíti a szabályt”. (Mérő László 2008, *Az elvek csapodár természete. Az érzelmek, az értelem és a hit erejéről*. Tercium Kiadó, Budapest, "Kivétel erősíti" c. fejezet, 15-19. o.). A nyelvtani szabályok esetében már mindenki megtapasztalhatta a saját bőrén a szabályok alól való kivételeket. A közgazdaságtudományban is minden bizonnyal csak szabályokat tudunk felállítani, vagy más szóval tendenciákat. Ezért John Stuart Mill a gazdasági törvényeket tendencia-törvényeknek nevezi. (R. Gilpin, 2001, *Global Political Economy*, Princeton University Press, p.54.)

¹⁵ A névváltoztatásokról érdemes a Jöttünk, láttunk, visszamennénk (*Les visiteurs*) című vígjátékban Godefroy nagyúrat (Jean Reno) meghallgatni.

Amennyiben egy adott gazdasági rendszer viselkedését vizsgáljuk, akkor a közös döntés problémája megoldott: az emberek feltételezés szerint nem hoznak közös döntést a gazdasági rendszer törvényszerűségeit érintő kérdésekben. Más szóval az intézményrendszer adott. A gazdasági rendszer törvényszerűségeit érintő közös döntések problémáját azoknak kell kezelni, akik az egyes gazdasági rendszerek közötti átmenetet szeretnék vizsgálni. Mi annak a gazdasági rendszernek a működését szeretnénk megérteni, amiben most élünk.

A **gazdasági rendszer** (*economic system*) az egyéni és társadalmi meggazdagodást befolyásoló kapcsolatokkal meghatározott emberekből álló rendszer.¹⁶ A gazdasági rendszerek között az eltérést tehát elvileg vagy az elemei és/vagy az elemei közötti kapcsolat eredményezhet. A gazdasági rendszerek szükségszerű eleme az ember. Az ember, mint biológiai lény azonos minden gazdaságban, de mint társadalmi lény már korántsem biztos, hogy kezelhető azonosnak. A szocializáció ugyanis nem mást jelent, mint az ember többi emberrel szemben adandó általánosan elfogadott – azaz a többi ember által (el)várt – válaszait a különböző helyzetekben („kölcsonhatásokban”). Más-más módon szocializálódott emberek minden bizonnyal más-más választ adnak azonos behatásra. Például indiánokkal nem lehetett rabszolgatartó rendszereket kialakítani, mert inkább meghaltak, de nem voltak hajlandóak ilyen viszonyban élni. Megfordítva, a rabszolgatartó rendszerekben minden bizonnyal sokféleképp szocializálódott rabszolga volt attól függően, hogy honnan hurcolták el, de mindegyik rabszolgában közös jellemző kellett, hogy legyen, hogy az életét fontosabbnak tartotta, mint a rabszolgáét visszautasítását. Tehát, ha például egy rabszolgaságon alapuló gazdasági rendszert vizsgálunk, akkor gazdasági szempontból minket csak annyi érdekel, hogy ott szükségképp van olyan típusú szereplő, aki rabszolga; a szocializációs eltérések, a rabszolgák közötti különbségek érdektelenek. A gazdasági rendszer eleme, mint a gazdasági kapcsolatok résztvevői tehát homogének: típusok vannak. A típusokon belül nem teszünk különbséget. Teljesen mindegy egy gazdasági rendszer működése szempontjából, hogy egy adott típuson belül a szereplők hogyan döntenek, mi a konkrét viselkedésük. Másképp fogalmazva, a gazdasági rendszerek viselkedése független a gazdaságot alkotó szereplőtípusokon belül az egyes egyének konkrét döntéseitől.

Ebből az eljárásból, miszerint a gazdasági rendszer elemét a gazdasági viszonyon keresztül definiáljuk, az következik, hogy a gazdasági kapcsolat (viszony) és elem megadása egymástól elválaszthatatlanul történik. Minthogy az a modellalkotó választása, hogy milyen gazdasági kapcsolatot tart fontosnak, ezért ugyanazt a valós gazdasági rendszert nem feltétlen egyféleképp definiálhatjuk. Másképp fogalmazva, a valóságnak nem feltétlen egyféle „helyes” leírása létezik.

¹⁶ Egy **rendszer** (*system*) elemeivel és az elemek közötti kapcsolatokkal (kölcsonhatásokkal) adott. A **társadalom** (*society*) az emberek szervezett összessége. Egy gazdasági rendszer konkrét megvalósulását **gazdaságnak** (*economy*) hívjuk.

3.1 A társadalmi és egyéni gazdagságra vonatkozó posztulátumok: a kettő azonos természetű versus nem azonos természetű

A köznapi életben a gazdagság (*wealth*), vagy vagyon hallatán mindenki arra gondol, hogy valaki olyan dolgokat birtokol, amelyek „értékesek”. Tehát a gazdagság stock (időpillanatban értelmezett változó). Azt, amit birtokol valaki, **tulajdonnak** hívjuk.

Ha valami az enyém, akkor ez azt jelenti, hogy jogom van rendelkezni ezzel a valamivel (tulajdonjog), vagyis a társadalom többi tagja elfogadja, hogy azt csinálhatok a tulajdonommal, amit akarok (feltéve, hogy nem sértek másokat jogaikban). Tehát a magántulajdon egy társadalmi szabály (intézmény).

Egy dolog akkor **értékes**, ha **ritka** „*azaz amely egyrészt hasznos az ember számára, másrészt csak korlátozott mennyiségben áll az ember rendelkezésére. ... A dolgok akkor hasznosak, ha valamire felhasználhatók, ha valamilyen szükséglet kielégítésére alkalmasak.*” (Léon Walras, 1900, *Eléments d’Economie Politique Pure*, 21.o)

Például a gyémánt önmagában egész haszontalan dolog a vízhez képest, mégis „normál” körülmények között (nem szomjazom) sokkal értékesebb, mint a víz. Nem normál körülmények között (ha szomjazom a sivatagban), akkor megfordul az érték.

Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy amit a köznyelvben értékesnek hívunk, az nem a használati értékre (*value in use*), hanem a csereértékre vonatkozik. A csereérték vagy ár az adott és kapott mennyiségek aránya, tehát két flow változó hányadosa. A valóságban használt **számveteli értékelés** szerint egy egyén árakkal értékelt gazdagságának nagysága az a pénzmennyiség, amit a cserében képes volt megmozgatni (bekerülési értéken értékelt), a **pénzügyes értékelés** szerint pedig az a pénzmennyiség, amit a cserében várhatóan képes lesz megmozgatni (várható hozamokkal való értékelés).

Ami a fogalmak mai használatát illeti, amikor hasznosságot mondunk implicit legtöbbször beleértjük azt, hogy a rendelkezésre álló mennyiségek függvénye az, hogy mit mennyire vélünk hasznosnak tehát elve arra gondolunk, hogy ritka.

A hasznosságfüggvény egy olyan függvény, ami megmutatja, hogy egy egyén két jószágvektor (**jószágkosár**) közül melyikre mondja, azt, hogy legalább annyire szereti, mint a másikat. Ezt a rendezést nevezzük **preferenciáknak**. A hasznosságfüggvény tehát a preferenciák függvényrel történő ábrázolása. Matematikai szempontból akkor tudjuk a preferenciákat függvényrel ábrázolni, ha a preferenciák teljesítenek bizonyos tulajdonságokat (reflexív, tranzitív, teljes és folytonos). A hasznosságfüggvény csak sorba rendezi a jószágvektorokat, tehát a hasznosságfüggvény abszolút értéke nem bír jelentéssel (**ordinális hasznosság**).

Az eddig elmondottak alapján azt az eredményt várjuk, hogy ha növeljük az értékes dolgok mennyiségét, akkor növekszik a gazdagság is.¹⁷ A Természetet leszámítva, a hasznos dolgok mennyisége nem nő magától: ehhez az embernek tennie kell. Az ember egyéni meggazdagodás érdekében végzett társadalmilag elfogadott tevékenységét **munkának** (*labour*) nevezzük.¹⁸ Azt a folyamatot, melynek során az emberek átalakítják a jószágokat a meggazdagodásuk érdekében oly módon, hogy a társadalomban lévő jószágok összmenyisége is változik **termelésnek** (*production*) nevezzük.¹⁹ Azokat a javakat, amelyeknek a mennyiségét társadalmi szinten lehet növelni, **újratermelhető javaknak** (*reproducible goods*) nevezzük. Minthogy az ember nem közvetlenül elégíti ki szükségleteit a Természet által biztosított javakkal, mint az állatok, hanem átalakítja azokat, ezért megállapíthatjuk, hogy a társadalmi gazdagság keletkezésének alapja (a Természeten felül) végső soron a termelésben felhasznált munka.²⁰ A szükségletkielégítést javakkal **fogyasztásnak** (*consumption*) hívjuk. Vagyis a termelés növeli a gazdagságot, a fogyasztás csökkenti. Ha ez az egyenleg pozitív, akkor a gazdagság nő.

Egy olyan világban, ahol az egyének nem az anyagi javak halmozásában látják a célt, ott nem kell annyit termelni, tehát sokkal kevesebb munkával közelebb lehet kerülni az anyagi szükségletek kielégítéséhez, mint egy olyan világban, ahol az anyagi javak halmozása a cél. Egy ilyen világban kis mennyiségű értékes dolog lesz, amit a mi világunkból szegénynek minősítenénk.

A legújabb kutatások is alátámasztani látszanak azt a tényt, hogy az ember boldogságérzetében az anyagi javak csekély szerepet játszanak, amennyiben a társadalmi normák szerinti fogyasztás biztosított. Ez azt jelenti, hogy az anyagi javak halmozását célzó társadalmak hiába gazdagok, a társadalom tagjainak jóléte (*welfare*)²¹ nem feltétlen éri el a „primitív”-nek mondott természeti népeket.²²

¹⁷ Nyilván a mennyiségük növekedésével kevésbé lesznek értékesek, tehát biztosan lesz egy pont, ahol – ha nem az égből pottyan az ölünkbe, hanem más kevésbé értékes dolgokat kell felhasználni mennyiségük növeléséhez – nem érdemes tovább növelni a mennyiségét.

¹⁸ Ha nem tesszük oda, hogy társadalmilag elfogadott, akkor a tolvaj és a rabló is dolgozik.

¹⁹ Tehát e szerint a definíció szerint a kereskedő, aki saját gazdagodása érdekében vásárol azért, hogy eladjon, az is dolgozik, de nyilván nem termel, mert a javak összmenyisége a társadalomban változatlan marad.

²⁰ Emlékeztetőül: amikor társadalmi gazdagságot mondok, mindig zárt gazdaságot értek rajta, tehát nincs egy másik társadalom is, amivel kapcsolatba lehet lépni. Nyilván egy egyén úgy is tudja növelni gazdagságát, hogy elveszi a másiktól az értékes dolgot.

²¹ A jólét végül is az életminőséget jelenti, ami mérhetetlen (számtalan önkényes mérés létezik), csak „érezzük”, hogy miről van szó.

²² A „primitív”-nek mondott természeti népeknél – tehát ahol a termelékenység igen alacsony – akár napi 3 óra munka elégséges a szükségletek kielégítésére (nyilván nincs 100 cipőjük, mint Carrie Bradshaw-nak a Szex és New York-ból) és nem jelent problémát három gyerek felnevelése sem. A mi modern társadalmunk annyira „fejlett”, hogy kimagasló termelékenységgel napi minimum 8 óra munkával egy átlagos családnak ez nem egyszerű feladat. Az olyan kultúrák persze, amelyek nem az anyagi javak halmozásában látják a megváltást – amennyiben ez a kultúra nem bomlik meg belülről – előbb-utóbb azoknak a társadalmaknak az áldozataivá válnak, amelyekben a cél az anyagi javak halmozása. Például az amerikai indiánok vagy az ausztrál aboriginal-ok talán közel voltak egy ilyen élethez (és általában a természeti népek) – legalábbis a róluk utólag festett kép alapján –, amit a dicsőséges „civilizált” nyugatiak (spanyol, portugál, francia, angol, holland) legyalultak a térképről. De öröm az ürömben, hogy az Avatar című filmben a Navik gőztek ...

Egy olyan világban, ahol minden elképzelhető hasznos dolog mindenki számára az igényeket meghaladó mértékben áll rendelkezésre (ilyen Luxuria bolygó Mézga Aladár kalandjai című mesefilmben), - amit a köznap fogalmak szerint akár a lehető leggazdagabbnak gondolnánk - minden dolog értéktelen, tehát egy ilyen világ gazdagsága nulla.

Ez azt jelenti, hogy a köznyelven egyszerre értünk gazdagságon használati értéket (*value in use*), és csereértéket (*exchange value*). Ha a kiindulópontnál maradunk, vagyis gazdagságon értékes dolgokat értünk, akkor azt kapjuk eredményül, hogy minél távolabb vagyunk anyagi szükségleteink kielégítésétől, annál nagyobb értékkel bírnak számunkra a hasznos dolgok. Tehát egy társadalomban a gazdagság nem a javak abszolút mennyiségétől függ: hiába Luxuria temérdek java, ha azt Luxuria ura kisajátíthatja. Ebben a pillanatban újra értékessé válnak.

Tehát, mint Thomas Hobbes (1588-1679) megfogalmazta, „*A gazdagság hatalom*” (idézi Adam Smith, *Wealth of Nations*, 5.fejezet, 23.o); hatalom arra, hogy „parancsolhatok” (*command*) más, velem egyenrangú szabad embernek hasznos dolgait felhasználásáról, és - minthogy a hasznos dolgok munkával készülnek - végső soron parancsolhatok e szabad embereknek arra vonatkozóan, hogy mit csináljanak (munka).²³ Ezért méri Adam Smith a gazdagságot „vezényelt” munkával (*commanded labour*), tehát azzal a mennyiségű munkával, amit a vagyonnal megkaphat valaki.²⁴ Minden olyan embernek lehet anyagi dolgokkal parancsolni, aki úgy éli meg, hogy szűkében van anyagi szükségleteinek kielégítésében.²⁵

Ezért kénytelennek a „rossz” emberek az Avatar című filmben Pandorán fegyverhez nyúlni. Nevezetesen, mint Jake Sully mondja, hiába is ajánlanának a Naviknak farmert, vagy sört, amik az emberek világában értékkel bírnak - tehát ezekkel a javakkal parancsolni lehet más embereknek -, Pandorán ezekkel nem lehet parancsolni a naviknak.

Mit jelent ez? Azt, hogy noha az emberek szemszögéből a navik (dologi) szükségleteiket alacsony szinten elégítik ki, és az emberek szemszögéből szegények (nem sok emberi munkának tudnának parancsolni), fordítva ez koránt sincs így. A naviknak mindenük megvan, amire vágyanak és az emberek szegények, mert ők nem tudnak a naviknak parancsolni.

Ennek fényében a közgazdászok nagy része Léon Walras (1900, 21.o) meghatározását fogadja el, miszerint „*A társadalmi gazdagság azon dolgok összesége, amely ritka*”. Egy kis módosítással talán állíthatjuk, hogy minden közgazdász elfogadja azt a meghatározást, hogy a **társadalmi gazdagság** azon dolgokban ölt testet, ami hasznos.

²³ A hosszas magyarázkodások elkerülése végett az egyenrangút értsük itt „jól”. Tehát például a francia király és zsidó hitelezői nem voltak egyenrangúak, a király mégis önként alattvalói munkáját áttételesen a termelt javakon keresztül és közvetlenül katonai védelem formájában, tehát végső soron a saját maga által birtokolt munkamennyiséget a hitelezők rendelkezésére bocsátotta. Aztán persze, amikor VI. Károly ráeszmélt, hogy a hitelek keresztül neki parancsolnak, félrúgta a szerződést és 1394-ben kikergette őket Franciaországból. Mint látni fogjuk, a hitel lényege, hogy aszimmetrikus viszony.

²⁴ A rabszolgatartó társadalmakban is van vezényelt munka - a katonák -, akikkel a rendszert fenntartják.

²⁵ Ad absurdum van, aki képes éhen halni egy általa nemesnek vélt ügyért, tehát a saját létét is értéktelenebbnek ítéli meg, mint az ügyet. Ez az ügy biztosan nem a tudományos igazság, mert az ostobáktól függetlenül nem a Nap kering a Föld körül.

Itt jegyezzük meg, hogy ez a meghatározás szembe megy a köznyelvel, ahol egy ország gazdagságának hallatán mindenki arra gondol, hogy egy tipikus egyén mennyire gazdag. Például Pakisztánra úgy gondolunk, mint egy szegény ország, Liechtensteinre pedig úgy, mint az egyik leggazdagabb ország a Földön, mégis a méretéből adódóan nyilvánvalóan Pakisztán teljes vagyona messze meghaladja Liechtensteinét.

Ami az egyéni gazdagságot illeti, Adam Smith [1776, 5. fejezet, 23.o.] szerint „*Minden ember aszerint gazdag vagy szegény, hogy milyen mértékben engedheti meg magának az emberi élet szükséges, kellemes vagy szórakozásra való dolgainak élvezetét.*”

A kifejezés etimológiája alapján megállapíthatjuk, hogy a latinból átvett angol *private property* vagy a francia *propriété privée*, kifejezések mindegyike a megfoszt szót tartalmazza (*deprive* illetve *priver*): tehát az egyéni gazdagság lényege az, hogy a közösség tarjait megfosztjuk attól, hogy ők is élvezzék „*az élet szükséges és kellemes dolgait*”. A kifejezéséből azt is sejthetjük, hogy néhány ezer évvel ezelőtt nem a manapság eluralkodott egyéneket előtérbe helyező (individuális) szemlélet volt a meghatározó, hanem a közösségi szemlélet.

Adam Smith és az itt leírtak is kellően pontatlanok ahhoz, hogy akkor miben is ölt testet végső soron az egyéni gazdagság?

AZ EGYÉNI ÉS TÁRSADALMI GAZDAGSÁG AZONOS TERMÉSZETŰ

A közgazdaságtan utóbbi kétszáz évében majdnem teljes teret nyerő értékelméletek az emberi szükségletek kielégítésére szolgáló dolgokat jószágoknak hívják. Ennek megfelelően az értékelméletek szerint a társadalmi gazdagság jószágok összessége. A korlátozott mennyiségben rendelkezésre álló jószágok - más szóval az értékes dolgok - beszerzése nyilván úgy történik, hogy valami más értékes dolgot kell cserébe adni, mert „*nem ... a pék jóindulatától várjuk a vacsoránkat, hanem a saját érdekük szem előtt tartásától.*” (A. Smith p.13-14. Feedbooks, p.13-14.) Ezért az értékelméletek szerint végső soron az eszköz, amivel beszerezhetjük az élet kellemes és szükséges dolgait maga is értékes dolog, azaz jószág.

Az **értékelméleteknek** (*value theories*) tehát azt a kiinduló posztulátumot teszik, hogy az egyéni és társadalmi gazdagság is a birtokolt jószágok összessége.

Édesapám szokta mondani, hogy egy tudomány színvonalát fogalmi tisztasága mutatja. Kedvenc példája a közember számára oly magától érthetőnek tűnő felület fogalma körüli zavar a kémiában. És hogyan áll a közgazdaságtan a fogalmak tisztasága terén? Mi a helyzet az uralkodó közgazdaságtan fogalmi rendszerének kiindulópontját jelentő jószággal?

A legtöbb (tan)könyvben a kiinduló fogalmak nincsenek definiálva (!); így a jószág fogalmát sem sokszor találjuk.²⁶ A közgazdaságtanba való bevezetést teljesen abszurd módon mostanság a mikroökonómiával szokás azonosítani. A mikroökonómia egyik referencia tankönyve, a világon a számos kiadást megélt Hal R. Varian: *Intermediate Microeconomics*

²⁶ Mint ahogy például már használtam a pénz fogalmát, de még nem definiáltam. Persze én még nem „csaltam”, mert még nem adtam semmilyen jelenségre tudományos magyarázatot (elméletet), ellentétben a tankönyvekkel, amelyek konkrét elméletben használják. Minden fogalmat definiálni fogok.

(Mikroökonómia középfokon) című egyébként sok szempontból kiváló tankönyvben személy szerint nem leltem fel a jószág definícióját.

Léon Walras (1900, 44. o.) a **jószág** hasznos dolog definíciót adtam meg, ami egyébként Karl Marx (A tőke, 1867, (Le Capital (1976), Editions Sociales, Paris, 41.o) definíciója is: „*a jószág mindenekelőtt olyan külső tárgy, dolog, amely ... valamiféle emberi szükségletet elégít ki. E szükségletek természete, ..., mit sem változtat a lényeges. Arról nincs szó, hogyan elégíti ki ez a dolog a szükségleteket, közvetlenül, ... vagy pedig közvetett módon.*”

Ha ebben a formában fogadjuk el a definíciót, akkor a jószágok haszna azok fizikai jellemzőiből ered: mindenekelőtt a jószágok **dolgok** (egy hajvágás is az olló fizikai jellemzői miatt lehetséges). Triviális, hogy nemcsak dolgok lehetnek hasznosak; ilyenek például a szabályok is (haladj az út jobb oldalán) vagy az ígéretek (holnap adok egy almát). Az ígéretek legalább két tekintetben különböznek a jószágoktól. Először is, az ígélet az érintett egyének között egy kapcsolatot jelent (a magántulajdon implicit kapcsolatán felül): egy egyén birtokolhat egy almát minden utalás nélkül a többi egyénre; de egy olyan ígélet birtoklása, hogy kap egy almát, szükségképp tartalmazza azt az egyént is, aki ezt az ígéletet tette. Másodszor, az ígélet inkább hasonlít a szabályokra, mint javakra: egy ígélet nem fizikai jellemzők miatt hasznos.

Találkozhatunk azzal a definícióval, hogy **jószág** (bármi), aminek van ára. Ha az alma ára nullára esik, akkor megszűnik józágnak lenni? Ha a nulla ár is ár, akkor mindig mindennek van ára, tehát a definíció üres. Ez egyébként Gérard Debreu (1959, 36.o.) definíciója, aki közgazdasági Nobel-díjas matematikusként még negatív árat is értelmez; azokat a dolgokat nevezi káros józágnak.

De ára nyilván annak van, amit lehet adni-venni; ahhoz meg az szükséges, hogy lehessen birtokolni. Ez a definíció tehát akkor azt akarja mondani, hogy **jószág** az, amit lehet birtokolni? És akkor hogyan értelmezzük a levegőt, vagy a szennyezett levegőt, ami ugye a **külső gazdasági hatás** (externália²⁷) szokásos példája? Lehet birtokolni a levegőt? Ezt persze úgy kellene érteni – jön a válasz – hogy a jogot a tiszta levegőre lehet birtokolni. Akkor a levegő nem jószág jegyzem meg. De nem is erre az ingoványos talajra akarok kilyukadni a birtoklással, hanem a következő problémára: hogyan birtokolhatunk hajvágást? Azt tanítják nekünk, hogy a hajvágás is jószág. Lehet birtokolni egy időpontban egy hajvágást? Maximum egy hajvágásra szóló ígéletet. A hajvágásra szóló ígélet stock. A hajvágás flow. Akkor a jószág stock vagy flow? A kettő egyszerre nyilván nem lehet, mert egy változó nem lehet egyszerre valami és a valami változása az időben (pl.: út *versus* időegység alatt megtett út, azaz sebesség).

Egyébként csak Léon Walras és Gérard Debreu nem követik el ezt a hibát. Walras egész pontosan **tőkének** nevezi a birtokolt hasznos dolgokat, vagyis a stockokat és **józágnak** nevezi e stockok szolgáltatását egy időszak alatt, ami flow. Tehát megkülönbözteti az almát a maga fizikai valójában és az alma szolgáltatását, amit például a megevése jelent. Egy időszakos modellben a kettő egybeesik. Több időszakos modellben már megjelenik a hiba, ami például a pénz kapcsán az uralkodó pénzelmélet úgynevezett stock-flow problémájában ölt testet. Debreu egyszerűen kizárólag flow-kat tekint, és azt nevezi helyesen józágnak. (Több időszakos

²⁷ Piacon nem közvetített hatás, magyarán aminek nincs ára.

modellje csak matematikai porhintés, ugyanis a szereplők egyszer hoznak csak döntést az összes időszakra, tehát ott csak flow-k vannak, ha úgy tetszik.)

A jószág kifejezés a modern közgazdaságtanban tehát egyszerre vonatkozik Béla almájára, Béla Jocótól kapott ígéretére, miszerint holnap kap egy almát és az alma szolgáltatására (elfogyasztva táplálékul szolgál, vagy a táskában a munkahelyre elvive pedig biztonságérzetet ad, mert ha megéhezem, akkor lesz mit ennem; ez utóbbi szolgáltatást nevezi Walras *service d'approvisionnement*-nak, azaz ellátmányi szolgáltatásnak). Az első kettő stock, az utolsó flow. Ez a „mindent visz” fogalom talán zavart is okozhat majd ...

Ha eltekintünk attól, hogy jószágfogalom zavaros, akkor az értékelméletek kiinduló feltételezése azt jelenti, hogy AZ EGYÉNI GAZDAGSÁG TERMÉSZETE PONTOSAN UGYANAZ, MINT A TÁRSADALMI GAZDAGSÁGÉ.

Ennek a posztulátumnak kínos következménye van. Nevezetesen, ha valakinek *ceteris paribus* (minden más változatlansága mellett) több pénze van, akkor e posztulátum nemcsak annyit jelent, hogy ez a valaki gazdagabb, hanem azt is, hogy a társadalom is gazdagabb. Magyarán az értékelméletek kiinduló posztulátumának az a következménye, hogy pénznyomtatással minden más változatlansága mellett egy ország gazdagsága nő.

Talán mindenki elfogadja azt a tapasztalati tényt, hogy ha valakinek minden más változatlansága mellett több pénze van, akkor ő gazdagabb, de a társadalom ettől nem gazdagabb. Vagyis ennek az empirikus kívánalomnak megfelelően a pénz az egyéni gazdagság része, de nem része a társadalmi gazdagságnak. Nevezzük ezt az empirikus kívánalmat úgy, hogy a **társadalmi gazdagság pénzre vonatkozó változatlanságának posztulátuma**.

A társadalmi gazdagság pénzre vonatkozó változatlanságának posztulátumát nem szabad összekeverni a **pénz-semlegesség tanával**. Még egyszer, az előbbi azt jelenti, hogy teljesen mindegy, hogy egy időpillanatban a pénzmennyiséget gondolatban megváltoztatjuk egy gazdaságban, a társadalmi gazdagság ettől nem változik; míg az utóbbi azt jelenti, hogy ha egy gazdaságban a teljes pénzmennyiség megváltozik, akkor ennek hatására a társadalmi gazdagság nem változik. Vegyük észre, az a tény, hogy a társadalmi gazdagság változatlan a pénzre azt jelenti, hogy ugyanabban az időpillanatban bármennyi pénzt beleképzelhetünk a gazdaságba bármely szereplő birtokába (!), attól nem változik a társadalmi gazdagság, csak az egyéni: nincs igazodás, nem telik el idő. Egyszerűen a társadalmi gazdagság kiszámításakor az egyéni gazdagságok összegzése során a pénz szükségképp kiesik. A pénzsemlegesség ezzel szemben azt mondja ki, hogy ha változtatunk a teljes pénzmennyiségen, akkor ennek hatására olyan változások fognak végbe menni a gazdaságban, amelynek végeredménye az, hogy nem változik a társadalmi gazdagság. Tehát attól, hogy a pénz semleges, még nem következik, hogy nem része a társadalmi gazdagságnak és megfordítva, attól, hogy a pénz a társadalmi gazdagságnak nem része, még nem következik, hogy semleges! Sőt, pontosan nem semleges: mint F. Hahn (1982, *Money and Inflation*, MIT Press) megmutatta a pénzsemlegesség tana még abban a speciális modellben sem igaz, amelyikben újra köztudatba hozták (R. Lucas, 1972, *Expectations and the Neutrality of Money*, *Journal of Economic Theory* 4, 103-124). Bár abban a modellben a pénz névre keresztelt változó egyrészt nem feleltethető meg a modellben definiált

pénzek, másrészt a modellben definiált pénznek nem sok köze van ahhoz, amit a valóságban pénznek gondolunk. Így tulajdonképp értelmetlen is a pénz (akár a modellben definiált, akár a valóságban létező) szerepéről vitázni abban a modellben. (részletesen lásd: II.1.1.2)

Amennyiben azt szeretnénk, hogy a közgazdasági elméletünk a társadalmi gazdagság pénzre vonatkozó változatlanosági posztulátumának megfeleljen, akkor szükségképp nem tekinthetjük a pénzt jószágnak, vagyis nem érvelhetünk az értékelméletek keretei között.

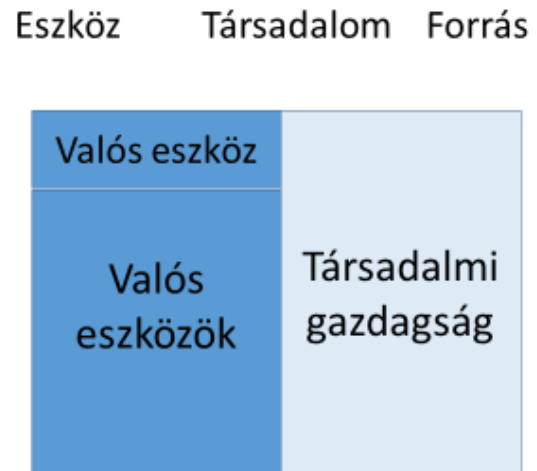
AZ EGYÉNI ÉS TÁRSADALMI GAZDAGSÁG NEM AZONOS TERMÉSZETŰ

Az értékelméletek kiinduló feltételezését elvető elméletek – Michel Rosier nyomán nevezzük számviteli megközelítéseknek őket – az emberi szükségletek kielégítésére szolgáló dolgokban testet öltő társadalmi gazdagságot **valós eszköznek**²⁸ nevezik. A megfogalmazás nem véletlen: a társadalmi gazdagság nem azonos a valós eszközökkel! Nevezzük a tulajdont **eszköznek**. Tehát a társadalom kizárólag valós eszközöket birtokol, ezért a társadalmi gazdagság kizárólag valós eszközökben ölt testet

A valós eszközökben testet öltő társadalmi gazdagságból az emberi szükségletek kielégítésére szolgáló dolgok egyéni beszerzése nyilván úgy történik, hogy az egyén eltulajdonít a társadalmi gazdagságból, azaz megfosztja a többieket az élet szükséges dolgainak használatától. A valós eszközökben testet öltő társadalmi gazdagságot pedig nyilván a közösség tagjai közösen állítják elő: mindenki hozzájárul a társadalmi gazdagsághoz. Az egyének társadalom által elismert kumulált hozzájárulásait a valós eszközökben testet öltő társadalmi gazdagsághoz **egyéni gazdagságnak** (*individual wealth*) hívjuk. Ha valaki többet tulajdonít el a társadalmi gazdagságból, mint amennyivel hozzájárult, akkor ennek tükörképeként, valaki szükségképp kevesebbet vesz ki a társadalmi gazdagságból, mint a hozzájárulása. Aki többet vesz ki, ezt elismeri – akár ír egy elismervényt, és aki kevesebbet vesz ki, az megkapja ezt az elismervényt. Nevezzük ezeket az elismervényeket pénzügyi eszköznek annál, aki kapja és pénzügyi forrásnak a kiállító oldaláról. Azért eszköznek hívjuk annál, aki kapja, mert ezt is birtokolja; és azért forrásnak annál, aki kiállítja, mert ez a forrása az ő „többlet-tulajdonának”, amit a társadalmi gazdagsághoz való saját hozzájárulásához képest kisajátított. Tömören: az **eszköz** (*assets*) az egyén tulajdonát jelenti, a **forrás** (*liabilities*) pedig, hogy „honnan van”.²⁹ Az eszközök és források kétoszlopos elszámoló egységben kifejezett kimutatását nevezzük **mérlegnek** (*balance sheet*). A forrásokat megegyezés szerint a mérleg jobb oszlopába, az eszközöket a bal oszlopba írjuk:

²⁸ Egész pontosan Rosier nevezi annak. Az angol nyelvű irodalomban „*tangible capital*” elnevezést használják. (W. Godley- M. Lavoie (2007), *Monetary Economics*, Palgrave Macmillan).

²⁹ Tehát a különböző fizikai mennyiségek ebben a gazdagság-elszámolás alapjául szolgáló „mennyiségben” összevethetők. Ezt neveztük értéknek. Az értékelés problémája tehát nem az értékelméletek sajátja; minden közgazdasági elméletnek meg kell oldani.

Formálisan nézve **valós eszköznek** nevezzük azokat az eszközöket, amelyek nem jelennek meg egyidejűleg forrásként egy másik szereplő mérlegében. **Pénzügyi eszköznek** (*financial asset*) nevezzük azokat az eszközöket, amelyek egyidejűleg egy másik szereplő mérlegében forrásként jelennek meg; és fordítva **pénzügyi forrásnak** (*financial liability*) nevezzük azokat a forrásokat, amelyek egyidejűleg egy másik szereplő mérlegében eszközként jelennek meg. A pénzügyi eszközöket illetve pénzügyi forrásokat két kategóriába osztjuk aszerint, hogy meg kell-e őket idővel szüntetni, vagy sem. Az olyan pénzügyi eszközöket illetve pénzügyi forrásokat, amelyeket idővel meg kell szüntetni **követelésnek** illetve **tartozásnak** (*claim/debt*) nevezzük. A követelés megszüntetését **fizetésnek** (*payment*) mondjuk.

Akik ismerik a vállalati számvitelt, rögtön észreveszik, hogy ez a számviteli ábrázolás nem egyezik meg a vállalati számvittel. A vállalati számvitelben a részvény olyan értékpapír, amely a kibocsátónál a saját tőkének nevezett egyéni gazdagságban jelenik meg. Itt a részvény a kibocsátónál a pénzügyi források között jelenik meg. Ez a különbség azért fontos, mert a vállalati számvitel szerint az egyéni gazdagságok összegzéséből nyert társadalmi gazdagságok része maradna a részvény, magyarul azt az eredményt kapnánk, hogy minden más változatlansága mellett részvénykibocsátással a társadalmi gazdagság nő. Az itt bemutatott számviteli megközelítésben a részvény pénzügyi forrás, és az egyéni gazdagságok összegzésekor kiesik. Ezzel a társadalmi gazdagság pénzre vonatkozó változatlansági posztulátumát kiterjesztve, számviteli ábrázolásunk teljesíti **a társadalmi gazdagság pénzügyi eszközökre vonatkozó változatlansági posztulátumát**. Nevezetesen, bármely pénzügyi eszköz - kibocsátás (kötvény, részvény, pénz, stb.) változatlanul hagyja a társadalmi gazdagságot.

Összegezve: a gazdagság lényege tartalmilag, hogy parancsolni tudunk a társadalom többi szabad tagjának, hogy mit csináljon (munka), lévén valami azért értékes, mert hasznos (tehát

emberi szükségleteket kielégítő, ezért akarjuk) és mennyiségben korlátozottan áll rendelkezésre (tehát erőfeszítést kell tenni azért, hogy mi kaphassuk meg). A számviteli megközelítés szerint az eszközök alapvetően kétfélék. A társadalmi gazdagság értékes dolgokban (dolog = fizikai jellemző miatt elégíti ki a hasznot) ölt testet, de az egyéni és társadalmi gazdagság NEM azonos természetű. Az egyéni gazdagság nemcsak értékes dolgokban ölthet testet – ezeket valós eszközöknek hívjuk –, hanem pénzügyi eszközökben is, ami végső soron egy elismervény, tehát van kibocsájtója, azaz forrása. A pénzügyi eszköz olyan eszköz, ami másnál forrás, tehát az egyéni gazdagság olyan formát is ölthet, amely a társadalmi gazdagsággá való összegzéskor eltűnik, míg a valós eszközök nem ilyenek. Ezzel megoldódik az a probléma is, hogy a pénz és általában a pénzügyi eszközök az egyéni gazdagság része, de nem része a társadalmi gazdagságnak: a pénz nem valós eszköz, hanem pénzügyi eszköz. A „parancsolás” szemszögéből megfogalmazva, az egyéni gazdagság azt mutatja, hogy én mennyi hasznos dolognak parancsolhatom meg, hogy mi történjen vele (tehát áttételesen hogy a társadalom tagjai min dolgozzanak), a pénzügyi forrás pedig azt, hogy az én tulajdonaim mekkora része az, amit más parancsolt az én szolgálatomra.

A jószág-fogalom értelmezésénél tekintett példa számviteli ábrázolásban a következő: Béla almája valós eszköz, Béla Jocótól kapott ígérete, miszerint kap egy almát pénzügyi eszköz Bélánál, és pénzügyi forrás Jocónál. Az eszköz egyértelműen stock. Az alma szolgáltatása (flow) nem jelenik meg. Amennyiben - tudatában annak, hogy teljesen helytelenül - a jószág kifejezést használom, akkor ezzel a közgazdász szakmához igazodom, és a szövegekörnyezetnek megfelelően vagy valós eszközre gondolok (stock), vagy szolgáltatásra (flow).